

MIHÁLY MELINDA

**„TÁRSADALMI INNOVÁCIÓ ÉS TÁRSADALMI
VÁLLALKOZÁSOK - A VÁLTSÁGRA ADOTT
HELYI VALASZOK NYOMÁBAN”**

**VI. Alföld konferencia egy szekciójának
összefoglalója**

**KRTK Absztrakt
2019. május 21.**

A regionális egyenlőtlenségek Magyarországon már az államszocializmus idejében is növekedtek, ez a folyamat azonban a rendszerváltozást követően tovább erősödött. A periferezáció megközelítésének értelmében a perifériák nem csak földrajzi értelemben keletkeznek, hanem társadalmi folyamatok eredményeképpen is. A helyi gazdaság visszaesése, a helyben elérhető szolgáltatások, mint a tömegközlekedés, vagy a helyi iskola, óvoda, posta, kisbolt által nyújtott szolgáltatások minőségének csökkenése vagy ezen intézmények teljes megszűnése és a középosztálybeli lakosság elvándorlása vagy a vidéki szegények felhalmozódása a periferezáció mechanizmusainak tekinthetőek. A periferezáció folyamatai Közép- és Kelet-Európa, így Magyarország vidéki közösségeit is, különösen érintik. Néhány periferezálódó településen azonban olyan helyi kezdeményezések jönnek létre, amelyek ellensúlyozni igyekeznek a periferezálódás egymást felerősítő folyamatait.

A periferezálódás kutatásában egyre nagyobb figyelem irányul a helyi válaszokra, amelyek a gazdasági, társadalmi és környezeti kihívások egy vagy több aspektusát érintik. Ehhez kapcsolódóan a „társadalmi innováció” és a „társadalmi vállalkozás” koncepciók egyre népszerűbbek a szakpolitikai döntéshozók, kutatók, fejlesztő szervezetek vagy a helyi szereplők körében. A társadalmi vállalkozás és társadalmi innováció magyarországi kontextusának megvitatását célozta az VI. Alföld „Újrakezdők a periférián – leszakadás, válság és helyi válaszok az Alföldön és azon túl” Konferencia a „**Társadalmi innováció és társadalmi vállalkozások - a válságra adott helyi válaszok**” szekciója.

A társadalmi vállalkozások és a társadalmi innováció különböző értelmezései mentén az egyetemi, kutatói és civil szférából érkező előadókkal körbejártuk, hogy milyen kihívásokra adhatnak választ a helyi kezdeményezések, és hogy milyen korlátokkal kell, szembenézzenek. A társadalmi vállalkozások átfogó helyzetét **Kiss Julianna (Budapesti Corvinus Egyetem)** vázolta fel **Mihály Melindával (MTA KRTK RKI)** közösen az Európai Bizottságnak készített a **társadalmi vállalkozások magyarországi ökoszisztémájáról szóló átfogó országjelentésük** alapján. A 2019 áprilisában megjelent tanulmány kiemeli az EU-s és más magán alapítványokhoz köthető források szerepét a Magyarországon kialakuló társadalmi vállalkozás szféra fejlődésében. Míg azonban az EU-s források a nagy állami vagy egyházhoz kötődő szervezeteknek kedveznek és a pályázati kiírások kockázatot jelentenek a kisebb intézményi beágyazottságú, a civil szférához kötődő szervezeteknek, addig a magánszférából érkező főként alapítványi támogatások biztosabb támogatást jelentenek az alulról szerveződő, intézményileg kevésbé beágyazott társadalmi vállalkozások számára. Kiss és Mihály tanulmánya arra világít rá, hogy a fejlesztő, támogató, befektető és kutató szereplők megjelenése ugyan értékelhető pozitív folyamatként, azonban az nem elegendő a társadalmi vállalkozások ökoszisztémájának teljes kifejlődéséhez. A társadalmi vállalkozások ökoszisztémájának fejlődését gátolja a társadalmi vállalkozások számára kedvezőtlen adózási környezet, a társadalmilag tudatos közbeszerzések hiánya vagy a szociális szövetkezetek

autonómiáját csökkentő törvénymódosítás és a civil szféra átláthatóságáról szóló törvény megjelenése.

A *szociális szövetkezetek* helyi fejlesztésben játszott szerepét két előadás is taglalta. Az *Agrárgazdasági Kutató Intézet* munkatársai (Hamza Eszter, Király Gábor, Szabó Dorottya, Rácz Katalin és Vásáry Viktória) **az önkormányzati tagsággal rendelkező szociális szövetkezetek magyarországi helyzetét feltáró kutatásukat** mutatták be. A szociális szövetkezetek alapítása a 2006. évi X. törvény módosítása után volt lehetséges Magyarországon. 2012 és 2017 között számuk megtízszereződött. 2017 decemberére 3005 db regisztrált szociális szövetkezet működött az országban. A szövetkezetek jelentős része EU-s támogatásoknak köszönhetően jött létre, azonban a támogatások lejárta után inaktívvá, ún. „alvó” szervezetté vált. A szociális szövetkezetek szabályozása jelentős változáson ment keresztül 2006 óta. Míg 2006-ban csak civilek, önkormányzati tagság nélkül hozhattak létre szociális szövetkezetet 2016-ra a szociális szövetkezetek önkormányzati vagy más karitatív szervezeti tagsága kötelezővé vált, csökkentve ezáltal a szociális szövetkezetek szervezeti függetlenségét. A törvénymódosítás emiatt a civil szférához kötődő szociális szövetkezetek és társadalmi vállalkozás kutatók tiltakozását váltotta ki, hiszen ezáltal a társadalmi vállalkozások egyik fő kritériuma, a szervezeti autonómia vált biztosíthatatlanná (*Kiss és Mihály*). Rácz és szerzőtársai becslése alapján 2017-ben kb. 3000-3500 fő foglalkoztatása valósult meg szociális szövetkezeteken keresztül és a 2017-ben aktív szociális szövetkezetek zöme (70%) 1-4 főt foglalkoztató szervezet. Rácz és szerzőtársai a FÓKUSZ Támogatási Program, azaz a közfoglalkoztatás alapjain szerveződő, önkormányzatokhoz kötődő szociális szövetkezetek helyi fejlesztésben játszott szerepét mérték fel. Az Országos Foglalkoztatási Alapítvány által finanszírozott FÓKUSZ Támogatási Programban 340 szociális szövetkezet nyújtott be pályázatot, ebből 199 szervezet nyert támogatást. A 199 nyertes szövetkezet 68 százalékát vagy az első vagy a második pályázati forduló évében alapították. A támogatott szervezetek 75 százaléka hátrányos helyzetű településen működik, közel 40 százalékuk 1000 fő alatti településeken. A FÓKUSZ programban átlagosan 53,7 millió Ft támogatást ítéltek meg egy szervezetnek. Ráépülve a mezőgazdasági START közfoglalkoztatási programokra a FÓKUSZ Támogatási Programban nyertes szervezetek 32 százaléka a mezőgazdasághoz és az élelmiszerfeldolgozáshoz kapcsolódott. A legnagyobb arányban a szolgáltatáshoz kapcsolódó tevékenységek szerepeltek a vizsgált szociális szövetkezetek palettáján, amelynek oka Rácz és szerzőtársai szerint az lehet, hogy a szolgáltatásalapú tevékenységek kisebb „belépési költséggel” járnak az önkormányzatok számára, és hogy a pályázatot nyert szociális szövetkezetek erősen szolgáltatáshiányos területeken helyezkednek el.

A szociális szövetkezetek jelentős része olyan periferizálódott területeken helyezkedik el, amelyekben a helyiek szükségleteinek kielégítése nagyobb mértékben történik az informális gazdasági mechanizmusokon keresztül. **Virág Ádám** (*ELTE Társadalomtudományi Kar*) doktori kutatásában ezért Polányi Károly gazdaságtropológiai megközelítésére alapozva igyekszik

jobban megérteni azt, hogy **mennyiben képesek a szociális szövetkezetek a tagjaik szociális státuszának megerősítésére.** Virágot leginkább a szociális szövetkezetek formális gazdaságban nem kimutatható, informális, ún. „szubsztantív” gazdasági hatása érdekli, amelyet a szövetkezetek tagjai illetve a települések más lakói közötti viszonyossági cserék kvalitatív vizsgálatával kíván megragadni.

A munkaerőpiaci-integrációt célzó szociális szövetkezetekre irányuló kutatások mellett a részvételi demokráciát erősítő, képességalapú helyi fejlesztési programok is bemutatásra kerültek. **Molnár Györgyöt és Havas Attilát (MTA KRTK KTI)** egy magyar szociális mikrohitel program, a Kiútprogram gyakorlati kérdései kapcsán **a társadalmi innováció szerepe a marginalizált társadalmi csoportok helyzetének javítása érdekében** érdekeli. Molnár és Havas a társadalmi innovációt az EU FP7 (CrESSI – Creating Economic Space for Social Innovation) projektben megalkotott definíció alapján értelmezte. A társadalmi innováció ebben a megközelítésben olyan új gondolatok és megoldások (termékek, szolgáltatások, modellek, folyamatok) létrehozása és gyakorlati alkalmazása különböző társadalom-szerkezeti szinteken, amelyek célja a hatalmi viszonyok megváltoztatása, az emberi képességek és lehetőségek kibontakoztatása, valamint azon folyamatok megváltoztatása, amelyek révén az új megoldásokat alkalmazni lehet. A roma marginalizáció újratermelődését Molnár és Havas az (1) intézmények és társadalmi hálózatok, (2) az intézmények és értelmezési keretek és (3) az értelmezési keretek és társadalmi hálózatokon keresztül ragadta meg. Az intézmények és társadalmi hálózatok kölcsönhatása (1) kapcsán Molnár és Havas szerint fontos kiemelni az oktatási rendszer és a foglalkoztatáspolitikai marginalizációt újratermelő mechanizmusait. Az iskolai szegregáció megakadályozza a különböző etnikai háttérű és társadalmi-gazdasági helyzetű csoportok közötti kapcsolatok létrejöttét. Ezen felül a közfoglalkoztatásban elhelyezkedő munkavállalók társadalmi kapcsolatai is a marginalizált emberekre korlátozódnak. Mind az iskolai szegregáció, mind a közfoglalkoztatás korlátozza tehát a marginalizált emberek számára elérhető társadalmi hálózatok körét. Granovetter szerint éppen a „gyenge kapcsolatok”, azaz a távoli ismerőseink azok, akiken keresztül munkát találunk. A marginalizált emberek hiányzó „gyenge kapcsolatai” ezáltal csökkentik a munkatalálás esélyét és a marginalizált helyzetből való kitörés lehetőségét. Az intézmények és az értelmezési keretek közötti kölcsönhatás kapcsán Molnár és Havas rámutat arra, hogyha valakit folyamatosan kudarcélmények érnek, akkor annál kialakul a tanult tehetetlenség állapota (*Peterson*), azaz nem hiszi el, hogy képes alakítani a saját sorsát és egy ponton túl feladja a saját sorsának megváltoztatására tett kísérleteit. Az értelmezési keretek és társadalmi hálózatok kapcsán (3) Molnár és Havas arra mutat rá, hogy a különböző etnikai és társadalmi-gazdasági háttérű csoportok közötti kapcsolatok hiánya korlátozza a különböző háttérű csoportok egymásról szerzett ismereteit is ezáltal növelve az egymás elleni előítéleteket. Az egymás elleni előítéletek pedig megakadályozzák a közösségek közötti kapcsolatok létrejöttét tovább erősítve a marginalizált emberek társadalmi kirekesztettségét.

A Kiútprogram példáján keresztül Molnár és Havas amellelt érvelt, hogy marginalizálódott, a társadalomból kirekesztődött csoportok esetében a társadalmi innovációnak nem csak az intézményrendszert, hanem a társadalmi kapcsolatokat és az értelmezési kereteket is meg kell változtatnia, ellenkező esetben a marginalizált helyzet újratermelődik.

Mihály Melinda (MTA KRTK RKI) társadalmilag és térben is marginalizált csoportok kihívásainak megértése szempontjából vezette be az autonómia fogalmát. Az autonómia a relacionális megközelítésben nem csak kapacitás/képesség, hanem státusz fogalom is. Ha egy egyént nem ismer el a társadalom bizonyos szerepekben, akkor az alááshatja az egyén önmagáról, mint autonóm szereplőről alkotott képét. Az autonómia státusz és képesség dimenziói pedig összefüggnek egymással. Mackenzie szerint az autonómia relacionális megközelítése alapján a társadalmi elismerés hiánya csökkenti az egyén képességét arra, hogy tisztelje saját magát és bízson saját magában, másként megfogalmazva, ha egy egyént nem ismer el a társadalom bizonyos szerepekben, akkor az alááshatja az egyén önmagáról, mint autonóm szereplőről alkotott képét. Ahhoz, hogy valaki független (self-determining) életet élhessen nem csak **képességekre** és lehetőségekre van szüksége, hanem arra is, hogy ő önmagát és a társadalom is őt autonóm cselekvőnek tekintse (**státusz**) (Mackenzie). Az önálló cselekvőként való elismerés hiánya igen jellemző a dominancia és az egyenlőtlen hatalmi viszonyok esetén, különösképpen akkor, amikor ezek a *társadalmi nemmel, rasszal, etnicitással vagy fogyatékkal éléssel* esnek egybe. A társadalmi igazságosságból adódó morális kötelességként tekinthető az, hogy az egyének marginalizált helyzetére az autonómiájuk fejlesztésével válaszolunk. A sebezhető/marginalizált csoportok megerősítését a képességszemlélet jól segítheti, hiszen a képességszemlélet a marginalizált csoportokra nem csupán, mint a strukturális egyenlőtlenségek elszenvedő passzív szereplőkre, hanem mint a saját sorsukat alakítani képes *cselekvő egyénekre* tekint. A cselekvőképességet, azonban **fel kell építeni**, hiszen a társadalmi környezet és a társadalmi, politikai és jogi intézményrendszer segítheti vagy akár korlátozhatja az egyén szabadságát (Mackenzie). A helyi fejlesztési projektekben fontos, hogy a helyiek stratégiáira építsünk és képessé tegyük őket arra, hogy megváltoztassák a saját helyzetüket és éljenek a lehetőségeikkel. Mihály két periferizálódásban érintett települést hasonlított össze. Az egyik településben a periferizálódás előrehaladott, így hiányzik a helyiek kapacitása ahhoz, hogy önállóan elindítsanak egy helyi kezdeményezést, de a kívülről jövő képességalapú fejlesztéssel (egy civil szervezettől érkezik) a helyiek ebben az esetben is mobilizálhatóak. Azon a településen, ahol a periferizálódás mérsékelt az olcsó ingatlanárak és a természetközelség vonzotta a városból vidékre költözőket („back to the land migration”), akik középosztálybeliek és felsőfokú végzettséggel rendelkeznek. Mihály amellelt érvelt, hogy a periferizálódás különböző kontextusaiban a helyiek döntéshozatalba való bevonása különböző szinteken érhető el, a **részvételiség fejlesztése azonban még előrehaladott periferizálódás esetén is megvalósítható.**

A növekvő gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek kontextusában **Kiss Márta** és **Rácz Katalin** az **önkormányzatok helyi fejlesztésben játszott szerepét** igyekezett jobban megérteni. A kutatók arra jutottak, hogy kistelepülési környezetben a helyi fejlesztésbe bevonható aktorok és a mobilizálható erőforrások hiánya miatt az önkormányzatok gazdaságfejlesztő tevékenysége inkább felzárkóztató fókuszú, az üzleti személetű gazdaságfejlesztés jellemzően a jobb infrastrukturális helyzetű, szélesebb intézményi, szolgáltatói kínálattal, fogyasztói bázissal rendelkező nagyobb településeken lakosságszámú kap hangsúlyt. Az önkormányzatok fejlesztő tevékenységét a belső erőforráshiánnyal összefüggésben folyamatos útkeresés jellemzi, amely sok esetben innovatív megoldásokat eredményez, és a partnerségek addig nem létező kombinációit hozza létre. Ugyanakkor a fejlesztési modellek pénzügyi fenntarthatósága Kiss és Rácz szerint jórészt azon múlik, sikerül-e az alapvetően helyi szükségletekhez igazított koncepciót a tágabb környezetben fellelhető fejlesztési rezsimekhez illeszteni.

A szekció **civil szférához kötődő előadói Erdélyi Ilona** és **Erdélyi Miklós** az Ópályiak Baráti Köre Egyesületének alapítói voltak. Erdélyi Miklós 1998 és 2017 között Ópályi polgármesteri tisztségét is betöltötte. Az egyesület közel 20 éve tevékenykedik a Mátészalkai Járáshoz tartozó nagyközség településfejlesztéséért. Az Ópályiak Baráti Köre Egyesület küldetésének érzi a település társadalmi és gazdasági fejlesztését és a marginalizálódott társadalmi csoportok leszakadásának csökkentését. A felvázolt ópályi fejlesztésekben azonban a településen szegregáltan élő romák jellemzően nem mint autonóm szereplők, hanem csupán mint a helyi fejlesztések célcsoportja jelennek meg. Erdélyi Ilona és Erdélyi Miklós előadásukban az önkormányzatok és a civil közösségek közötti hatalmi egyenlőtlenségre hívták fel a figyelmet. 2010-ben szociális szövetkezetet hoztak létre, de 2017-ben volt egy önkormányzati választás, amelyben a település új polgármestere kiléptette a szociális szövetkezetből az önkormányzatot. Az Ópályiak Baráti Köre 2018-ban elkezdte felszámolni a szociális szövetkezetüket, hiszen az a szociális szövetkezeteket érintő törvény módosításának következtében az önkormányzati tagság nélkül nem működhetett tovább. A szociális szövetkezetük felszámolását követően az Ópályiak Baráti Köre egy új formában működő társadalmi vállalkozást igyekszik létrehozni pályázva az Országos Foglalkoztatási Alapítványhoz.

Köszönettel tartozunk a *Társadalmi innováció és társadalmi vállalkozások – a válságra adott helyi válaszok*” szekció résztvevőinek: Kiss Juliannának, Virág Ádámnak, Hamza Eszternek, Rácz Katalinnak, Szabó Dorottyának, Vásáry Viktóriának, Molnár Györgynek, Havas Attilának, Kiss Mártának, Erdélyi Ilonának és Erdélyi Miklósnak a tapasztalataik és kutatásaik megosztásáért. Bízunk abban, hogy sikerült párbeszédet indítani a társadalmi vállalkozások és a helyi fejlesztések különböző megközelítésével dolgozó kutatók és civil szereplők között.